

Štefan Barbarič

Slovanska knjižnica v Ljubljani

TRAJNE SPODBUDE SLOVENSKE REFORMACIJSKE KNJIŽEVNOSTI

*Glej mož prepričanja in mož dejanja,
Tako stoji in narod svoj uči.*

Ti verzi so se utrnili Otonu Župančiču, ko se je leta 1908 zagledal v Bernekerjev spomenik Trubarju. Ne bomo merili mimo pesnika, če bomo njegovo kleno oznako očeta slovenske knjige razširili na vso skupino naših protestantskih književnih tvorcev. »In narod svoj uči« – velja seveda v polni meri za obe znameniti osebnosti, ki izhajata iz krško-brežiškega okoliša, za Jurija Dalmatina, rojenega v Krškem leta 1547, in za več ko dve desetletji starejšega Adama Bohoriča, ki je bil pred odhodom za vodjo ljubljanske stanovske šole Dalmatinov učitelj v tem mestu.

Ni moj namen, da bi v svojem nagovoru dodajal kapljico v morje strokovnih spoznanj in dognanj, k vsemu preobilnemu, kar je znanost doslej in posebej še v letošnjem, jubilejnem letu spletla okoli teh dveh imen in okoli protestantskega slovstva sploh. Omejujem se na eno samo temo, ki jo z željo po sveži aktualizaciji – tu in sedaj – pripenjam na vprašanje *kulture zavesti slovenskih reformatorjev*. Ne da bi o njihovi kulturni zavesti ne bilo že mnogokaj znanega, potem ko so že pred časom pisali o Trubarju, Dalmatinu in Bohoriču Prijatelj, Kidrič, Rupel in še kdo. Aktualizirati želim navedeno vprašanje, saj nam današnji čas naravnost narekuje, da po tej strani iščemo svojo povezavo s preteklostjo.

»Obena Deshela, ne mei|sto, ne Gmaina, ne mogo pres Shul, pres Shularieu inu pres vuzhenih ludy biti, ne deshelskih ne Duhouskih rizhy prou rounati ne obdersati« (Cerkovna Ordninga, 1564). Ker je stavek napisan v pravnem dokumentu, v cerkvenem zakoniku, mu pripada kapitalni, vedénje ljudi urejajoči pomen.

Če ga prevedemo na današnji jezik, to pomeni: Brez šolanih (izobraženih) ljudi ni mogoče urejati niti posvetnih (deshelskih) niti duhovnih, tj. verskih in tem bližnjih stvari. Stavek je zanimiv obojestransko: protestantskim pisateljem kljub metafizičnemu pogledu na svet same verske stvari niso zadoščale, kakor je to npr. sub specie aeternitatis malodane izključno postavljala srednjeveška filozofija. In drugič, pot do obvladanja stvari zunanjega in notranjega sveta pelje prek branja, knjige, izobrazbe, šole.

Upam, da ne bo odveč, navesti tolikokrat ponovljene stavke iz pisma Trubarja (in Krelja) na Bohoričev naslov leta 1565, zlasti še, ker želimo dati poudarek na njihov klic po duhovni izobrazbi, po ovsebinjeni kulturi. *»Ne dvomimo, da dobro poznaš in neredko obžaluješ nesrečno kulturo zaostalost naše ožje domovine: saj je prava sramota, kako se vsepovsod šopiri zaničevanje do lepih umetnosti in zanemarjanje duhovne izobrazbe (»in quibus bonarum artium humaniorumque studiorum contemptus et neglectio passim iam turpiter dominatur«). Toda ko bi le vsi, ki to bedno rovtarstvo v resnici občutijo, hoteli združiti z nami svoje želje in gorečnost, svoje misli in delo ter z nami vred napeti vse sile, da mu napravijo konec«* (obj. SR 1951).

Izjava, napisana v vabilu Bohoriču, da bi prevzel vodstvo stanovske šole v Ljubljani, zveni kot kulturnoprogramska zasnova. Najprej nam narekuje, da vrednotimo vodilne osebnosti slovenske reformacije kot izrazite in požrtvovalne kulturne delavce. Bili so prva

* Prebrano 6. oktobra 1984 v Krškem na zborovanju SD Slovenije in SD Dolenjske.

ozaveščena skupina, ki je na Slovenskem čutila poklicanost k javnemu prosvetiteljskemu (izobraževalnemu) delovanju. In drugič, bili so usmerjeni k ljudskim plastem: storiti vse, da pritegnejo »lube Slovence« in jih potegnejo za seboj na pot izobraževanja in napredka, v navzven in navznoter lepše življenje, do koraka s svetom.

Seveda predvsem s knjigo, kajti znamenje in geslo časa je bila knjiga. Samo prek knjige je bilo mogoče napredovati, si zagotoviti kulturo. Ne moremo reči, da človek do reformacije ne bi poznal neke kulture. Spomnimo se samo ustne tvornosti, pesmi o Zariki in Sončiki, pripovedk o Kralju Matjažu ali sijajnega razcveta gotske arhitekture s freskami (če na hitro vržemo pogled na XV. st.). Toda tisk je utrjeval novo, v določenem smislu razvitejšo kulturno stopnjo. Knjiga je obetala in zagotavljala boljšo uporabo možnosti jezika, postala je etnična manifestacija, dejanje uzaveščanja.

Kako visoko mesto so jeziku – tudi pod vplivom humanizma – pripisovali naši reformatorji, med vsemi najbolj dognano pove Bohorič v predgovoru slovnice. Ker je bil Bohoričev nazor o jeziku že večkrat predmet razprave, naj na tem mestu samo povzamemo, da je pisec *Zimskih uric* vidno razširil funkcionalnost in pomembnost jezika prek bogoslužnih oziroma verskih potreb na laično področje, posebej na praktična vprašanja prava in narave (»natura rerum«) in je upošteval njegovo estetično funkcijo (»iucundum... commodo orationis genere). V nagovoru na plemiško mladino je estetično vlogo jezika konkretiziral s svobodnimi umetnostmi (»liberalium artium studia«).

Izhajajoč iz spoznanja o lokacijski določenosti živih jezikov je Bohorič vnesel v predgovor jezikovnoetnični zavestitveni impulz. Kakor je njegovo razločevanje slovenskega in slovanskega še precej negotovo (Slavonice – Slavice), so spodbujevalno vplivala njegova razglabljanja o izvoru in zgodovinski usodi slovanstva, zlasti še prikazovanje njegove razprostranjenosti prek meja znanega sveta. Bohoričevo poznavanje zgodovine, kolikor ga je v fragmentih porabil v drugem delu predgovora, je bilo seveda precej ožje kot npr. Flacijev in marsikateri podatek ne vzdrži današnje strokovne kritike, vendar je pozitivno samo po sebi, da je pisec s svojo informacijo želel povzdigniti ljudsko samozavest v domači deželi.

Od kod je Bohorič črpal zgodovinopisno vednost, je priložnostno nakazovala starejša literarna veda (prim. predvsem V. Burian, *Po stopách češství a české knihy v starším slovanském písemnictví*, Slavia 1928). Seveda ti izsledki še niso dokončni, o čemer pričra nazadnje študija P. Simonitija, ki razgrinja analogije omembe dekreta Aleksandra Velikega, ki da je dal Slovanom dovoljenje za naselitev po najlepših deželah evropskega severa in juga (gl. ČZN 1973). A za nas je na tem mestu najvažnejše spoznanje, da so se slovenski protestantski pisci mnogo bolj razgledovali po svetu in v preteklost, kot smo o tem glede na pretežno sakralno zasnovano njihovega delovanja na splošno poučeni. (Tako je npr. Zlato bulo cesarja Karla IV. omenil že pred Bohoričem Trubar v nemškem Registru 1561.)

In končno, izobrazbena volja vodilnih mož naše reformacije se je posredno ali neposredno izkazala še v podpiranju študirajoče mladine na univerzah, predvsem v Tübingenu (pri čemer pa število tistih v Padovi ni upadlo, prim. Th. Elze, *Die Universität Tübingen u. die Studenten aus Krain 1877 in 1977*).

*Trubar orač je naše zemlje mime,
prevelik ne, premajhen ne: – za nas.*

Župančič je bolj z intuicijo kot z zgodovinskim študijem razločil temeljno razliko med češko (husitsko) in slovensko reformacijo. To je povedal v isti pesmi z verzom: *A Husov naša zemlja ne rodi*. S tem je dopolnil svojo misel o različnosti in posebnosti slovenske reformacije, jo preciziral: *za nas*.

Velja, da borbeno zavest slovenske reformacije ni bila tako razvita, kot je bilo to pri Čehih. Protireformacija je brez vidnega odpora z izgonom voditeljev obglavila gibanje v cellem. Seveda je medtem žar novega gibanja že ponehal in se zadnji rod reformatorjev ne more primerjati s Trubarjevim ali Dalmatinovim, ki je zmogel velike napore tudi v časih, ko razmere njihovi stvári niso bile naklonjene.

Vendar ta za nas govori afirmativno v prid Trubarju: iskal je našo specifičnost, želel zadovoljiti naše specifične potrebe.

... z gorečnostjo iskreno misli verne
je šel na delo, kot je klical čas.

Kako se odzivamo iz štiristoletne razdalje delu naših reformatorjev mi, otroci svojega, precej drugačnega časa? Kaj nam, otrokom t. i. industrijsko-tehnološke revolucije naši protestantski pisci (obdobja, ki je po svoji verski ideologiji zatonilo kmalu za njimi) lahko povedo?

Gotovo je, da smo v nekih stvareh svojega življenja z njimi povezani, povezani predvsem z idejo kulture in kultiviranja v obsegu slovenskega jezika. Z njimi nas veže ljubezen do knjige in spoštovanje do znanja kot elementarne vrednote.

Ne gre sedaj za neko splošno spraševanje naše kulturne vesti, koliko in kako se v teh nalogah dejansko in stvarno angažiramo. Kajti v kakšnem primeru – npr. številu slovenskih ur v srednji šoli – bi se moralo takšno spraševanje bolj usmeriti na kakšen drug naslov. Vendar se ne moremo izmakniti vprašanju naše kulturne tvornosti. Če tega ne bi storili, bi se obnašali kot tisti malomeščani, ki jih je našel Cankarjev Kurent, ko je prišel v Ljubljano, « v prestolnico veselega pijančevanja ».

Ni moja stvar, dajati recepte. Stvar vsakega izmed nas je, da sam sebi postavi vprašanje in si skuša nanj osebno odgovoriti.

Naj končam z Župančičem, ob katerem sem uravnaval svojo besedo:

Ti ljudje (reformatorji) so vtisnili svojo podobo na naše narodne svetinje in prazne nam bodo ostale, ako zberemo njihovo podobo z njih (iz predavanja Slovenski jezik in gledališče, 1912).